

*М.С. Сарыбаев**¹

¹ *Абай атындағы ҚазҰПУ, Әлем тарихы кафедрасының докторанты,
Алматы қ., Қазақстан Республикасы, E-mail: sarybaev09@mail.ru*

ҚАЗІРГІ ГЕОСАЯСИ ЖАҒДАЙДЫҢ ОРТАЛЫҚ АЗИЯ ЕЛДЕРІНЕ ӘСЕРІ

Аңдатпа

Геосаясат дегеніміз: белгілі бір әдістің түрі. Адамдардың көздеген мақсаттарына жету үшін түрлі әдіс-амалдарды қолданып билікті пайдаланады. Соның бірі: геосаясат. Геосаясат мемлекеттердің сыртқы саясатымен бірге олардың географиялық, экономикалық, саяси және әскери-стратегиялық тұрғыдан бір-бірімен қарым-қатынастарының өзара байланысын зерттейді.

Жаһандық күш пен ықпал шығысқа қарай жылжып бара жатқанда, барлық негізгі халықаралық актерлер Азияда жетекші рөлге ие болуға тырысады. Әлем мемлекеттері жаңа қарым-қатынастар құруға және дамушы Азия елдерімен күштердің тиімді тепе-теңдігін қалыптастыруға тырысады, онда кеңірек ынтымақтастық үшін де, бәсекелестікті күшейту үшін де негіз дайын. Мүмкін, әлем халқының көп бөлігі тұратын және индустриалды дамуда айтарлықтай жетістіктерге жеткен қазіргі Азия жаһандандудың болашақ векторларын анықтайды.

Мақалада қазіргі кезеңдегі геосаяси жағдайдың Орталық Азия елдеріне әсері талқыланып, геосаяси қызметтің тек әскери салада ғана емес, сонымен бірге экологиялық, саяси және экономикалық аспектілерде де болатындығы жайлы қарастырылады. Сондай-ақ экономиканың әртүрлі секторлары пандемиядан әртүрлі дәрежеде зардап шеккендігі кешенді талқыланып, статистикалық мәліметтермен көрсетіледі. Сондай-ақ, қазіргі геосаяси жағдайлардың қоғамның саяси, экономикалық, әлеуметтік тұрғыдан өзгеріс-теріне байланысты ерекшеленгеніне қарай әлемдегі Халықаралық қатынастар мен геосаяси қызметтердің дамуына әсер еткен факторлар мен оқиғалар қарастырылады.

Кілт сөздер: Халықаралық тәртіп, Геосаясат, Қытай, COVID-19 пандемиясы, Еуропалық Одақ, Ресей Федерациясы, Шығыс Еуропа, экспорт, экономика, диджитализация.

Сарыбаева М.С. ^{*1}

¹*КазНПУ им. Абая, Докторант кафедрасы тарихи мира,
г. Алматы, Республика Казахстан, E-mail: sarybaev09@mail.ru*

ВЛИЯНИЕ СОВРЕМЕННОЙ ГЕОПОЛИТИЧЕСКОЙ СИТУАЦИИ НА СТРАНЫ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ

Аннотация

Геополитика: вид определенного метода. Люди используют власть, используя различные методы для достижения своих целей. Один из них: геополитика. Геополитика, наряду с внешней политикой государств, изучает взаимосвязь их отношений друг с другом в географическом, экономическом, политическом и военно-стратегическом плане.

По мере того, как глобальная сила и влияние движутся на восток, все основные международные актеры стремятся взять на себя ведущую роль в Азии. Государства мира стремятся построить новые отношения и сформировать эффективный баланс сил с развивающимися азиатскими странами, где готовы основы как для более широкого сотрудничества, так и для усиления конкуренции. Возможно, современная Азия, в которой проживает большая часть населения мира и которая добилась значительных успехов в промышленном развитии, определяет будущие векторы глобализации.

В статье обсуждается влияние геополитической ситуации на страны Центральной Азии на современном этапе и рассматривается, как геополитическая деятельность происходит не только в военной сфере, но и в экологических, политических и экономических аспектах. Также комплексно обсуждается и подтверждается статистическими данными, что различные сектора экономики в разной степени пострадали от пандемии. Также рассматриваются факторы и события, повлиявшие на развитие международных отношений и геополитической деятельности в мире, исходя из того, что современные

геополитические условия различаются в зависимости от политических, экономических, социальных изменений общества.

Ключевые слова: Международный порядок, Геополитика, Китай, пандемия COVID-19, Европейский Союз, Российская Федерация, Восточная Европа, экспорт, экономика, диджитализация.

M.S. Sarybaev¹

¹Abai KazNPU, PhD student of the Department of World History,
Almaty, Republic of Kazakhstan, E-mail: sarybaev09@mail.ru

THE IMPACT OF THE CURRENT GEOPOLITICAL SITUATION ON THE COUNTRIES OF CENTRAL ASIA

Abstract

Geopolitics: the type of a certain method. People use power by using various methods to achieve their goals. One of them is geopolitics. Geopolitics, along with the foreign policy of states, studies the relationship of their relations with each other in geographical, economic, political and military-strategic terms.

As global power and influence moves eastward, all major international actors are eager to take the lead in Asia. The States of the world are striving to build new relations and form an effective balance of power with developing Asian countries, where the foundations are ready for both broader cooperation and increased competition. Perhaps modern Asia, where most of the world's population lives and which has achieved significant success in industrial development, determines the future vectors of globalization.

The article discusses the impact of the geopolitical situation on the countries of Central Asia at the present stage and examines how geopolitical activity occurs not only in the military sphere, but also in environmental, political and economic aspects. It is also comprehensively discussed and confirmed by statistical data that various sectors of the economy have been affected by the pandemic to varying degrees. The factors and events that influenced the development of international relations and geopolitical activities in the world are also considered, based on the fact that modern geopolitical conditions differ depending on political, economic, and social changes in society.

Keywords: International order, Geopolitics, China, COVID-19 pandemic, European Union, Russian Federation, Eastern Europe, export, economy, digitalization.

Кіріспе. Қазіргі әлемдегі геосаяси жағдайды талдауды бастамас бұрын, осы тұрғыда маңызды негізгі ұғымдарды қарастыру қажет. Бұл ұғымдар әлемдік тәртіп пен геосаясат болып табылады.

Әлемдік тәртіп ұғымы әртүрлі тарихи кезеңдердегі көптеген ойшылдардың зерттеу тақырыбы болды, атап айтқанда, оны Фукидид пен Н. Макиавелли сияқты танымал адамдар зерттеді, бірақ олардың көзқарастары керемет болды және барлық маңызды аспектілерді қамтымады. Өз жұмысында әлемдік тәртіпті Мұқият талдаған әйгілі американдық саясаттанушы Г. Киссинджердің зерттеуіне сілтеме жасай отырып, бұл термин халықаралық қатынастармен тығыз байланысты деп айтуға болады. Атап айтқанда, қазіргі мағынада бұл тұжырымдаманың бастауын XVII ғасырда, 1648 жылы Вестфалия бейбітшілік келісіміне қол қойылғаннан кейін халықаралық қатынастардың қазіргі түрі қалыптасқан кезде іздеу керек [1]. Осылайша, халықаралық тәртіп қазіргі мағынада мемлекеттер арасындағы қатынастардың белгілі бір нормалары мен үлгілерін білдіретін халықаралық қатынастардың белгілі бір құрылымы болып табылады.

Геосаясаттың келесі термині әлемдік ресурстарды пайдалану, аумақты бөлу және т.б. контекстіндегі мемлекеттердің қызметімен байланысты. Жалпы мағынада геосаясат белгілі бір аумақта саяси билікті шебер пайдалануды білдіреді, бірақ бұл терминді мемлекеттер немесе одақтар сияқты халықаралық қатынастардың жекелеген субъектілерінің көзқарастары тұрғысынан да түсінуге болады [2]. Екінші мағынада бұл терминді халықаралық қатынастардың жеке субъектісінің геосаяси тұжырымдамасы ретінде қолдану орынды, ол осы субъектілердің сыртқы саясатын жүргізудің жоспарлары мен Стратегиясынан тұрады [3].

Осылайша, әлемдік тәртіп пен геосаясат ұғымы әлемдік тәртіп нормалары геосаясатты жүргізу және тиісті мақсаттарды жүзеге асыру үшін реттеуші болып табылады деген мағынада өзара байланысты деп айтуға болады. Сондай-ақ, бірінші терминді тек жалпы мағынада қолдану керек, ал екіншісін тар және кең мағынада қабылдауға болатындығына назар аудару керек.

Екінші дүниежүзілік соғыс аяқталғаннан кейін әлемнің жетекші мемлекеттері үшін бірінші кезектегі міндет жаңа соғыстардың басталуын болдырмау және адам құқықтарын қамтамасыз ету

болды. Осы мақсатқа қол жеткізу мақсатында бірқатар халықаралық ұйымдар, атап айтқанда, Біріккен Ұлттар ұйымы (бұдан әрі – БҰҰ) құрылды, олардың қызметі мемлекеттер арасындағы бейбіт қатынастарды қорғау болып табылады. Атап айтқанда, бұл БҰҰ Жарғысының 1-бабы 1-тармағында [4] бекітілді, ал аталған Жарғының 4-бабы 2-тармағында аталған ұйымның барлық мүшелері халықаралық қатынастардың бейбіт әдістерін сақтауға және басқа мемлекеттердің аумақтарына қол сұғуға міндетті екендігі атап өтілді.

Осылайша, кез-келген мемлекеттің аумақтық тұтастығын қамтамасыз етуден тұратын халықаралық тәртіптің, сәйкесінше барлық елдердің геосаясатының негізгі қағидаттарының бірі құрылды.

Сондай-ақ, біртұтас ережелерді орнатуды көздейтін ұйымды құру қазіргі әлемге тән басқа процесс аясында маңызды екенін атап өткен жөн. Бұл процесс жаһандану болып табылады, оның мәні қоғамдық қызметтің көптеген салаларында, атап айтқанда экономикалық, саяси, технологиялық, мәдени және т. б. Бұл үдеріс Кеңес Одағы ыдырағаннан кейін айтарлықтай өзектілікке ие болды, өйткені дәл сол кезде өркениеттік кедергілерді жою әлемнің барлық елдерін біріктіріп, әлемдік маңызы бар мәселелерді бірлесіп шешуге ықпал етеді деген пікір басым болды. Атап айтқанда, жаһандық жылыну және экономикалық қызмет мәселелері маңызды мәселелерге айналды [5]. Сонымен қатар, жаһандану жағдайындағы маңызды процесс көптеген елдерде авторитарлық режимдердің демократиялық басқару түріне көшуінен тұратын демократияландыру болды.

Осыны ескере отырып, геосаяси қызмет тек әскери салада ғана емес, сонымен бірге экологиялық, саяси және экономикалық аспектілерде де болатындығына назар аудару керек.

Орталық Азия-Азияның кең аймағы. Бұл аймақ батыстан шығысқа қарай Каспий теңізінен Алтай тауларына дейін және солтүстіктен оңтүстікке қарай Батыс Сібірдің батпақтарынан Гиндукуш тауларына дейін созылады. Өңірдің жалпы ауданы шамамен 5000 мың шаршы шақырымды құрайды, сондай-ақ бұл өңірге мынадай елдер кіреді: Қазақстан, Қырғызстан, Түрікменстан, Өзбекстан, Тәжікстан. Сонымен қатар, Орталық Азия басқа мемлекеттердің, атап айтқанда Моңғолия, Қытай, Иран, Пәкістан, Ауғанстан аумақтарының бір бөлігін қамтиды. Бұл тұрғыда Орталық Азия және Орта Азия ұғымдарының арасындағы айырмашылықтарды түсіну маңызды, өйткені соңғысы Кеңес дәуіріне тән болды және КСРО құрамында болған Социалистік республикаларға сілтеме жасау үшін қолданылды [6].

Геосаяси тұрғыдан алғанда, Орталық Азия тарихи факторларды ескере отырып, өте жас аймақ. XVII ғасырда дипломатиялық халықаралық қызмет басталғаннан кейін, бірінші тарауда айтылғандай, Орталық Азия бұл жерде маңызды рөл атқармады, өйткені осы аймақтың аумағында орналасқан хандықтардың басқа елдермен сыртқы байланысы болмады. XIX ғасырдың ортасынан бастап Ресейдің Орталық Азия аумағына кеңею процесі жүріп жатыр, бұл осы аймақтың тарихындағы айтарлықтай маңызды процесс, өйткені оның арқасында Орталық Азия Ресей империясының құрамына енеді және сәйкесінше осы мемлекеттік білім берудің ықпал ету саласына жатады. Қазіргі мемлекеттердің аумағында бірқатар Ресей генерал-губернаторлықтары құрылды [6].

XX ғасырдың басында, Ресей империясы ыдырағаннан кейін, Кеңес одағы құрылды, ол бұрынғы империяның барлық дерлік аумақтарын, соның ішінде Орталық Азия аумағын мұра етті. Кеңестік кезеңде осы аумақта бірқатар Социалистік Республикалар құрылды, олардың негізінде қазіргі мемлекеттердің шекаралары құрылды.

Орталық Азия геосаясат тұрғысынан жас аймақ болып саналады, өйткені Кеңес Одағы ыдырағаннан кейін бұл аумақта әртүрлі стратегиялық басымдықтарға ие және өздерінің геосаяси векторын өздері анықтай алатын бірқатар тәуелсіз мемлекеттер құрылды.

Жалпы, бұл аймақтың үлкен кемшілігі, өйткені біртұтас аймақтық сәйкестік қалыптаспаған және осы аумақтағы барлық елдер әртүрлі саясат жүргізеді және сыртқы саяси қызметтің императивтеріне қатысты тамаша көзқарастарға ие.

Географиялық тұрғыдан алғанда, Орталық Азия көптеген себептерге байланысты әлемнің жетекші елдері үшін өте маңызды, атап айтқанда, осы аймақтың географиялық орналасуын ескере отырып, оның үстемдігі көптеген көлік және экономикалық жолдарды бақылауға мүмкіндік береді [7]. Сондай-ақ, Орталық Азиядағы үстемдік басқа елдерге табиғи ресурстар мен пайдалы қазбалар кен орындарына қол жеткізуге мүмкіндік береді.

Егер Орталық Азия аумағындағы отын табиғи ресурстары туралы айтатын болсақ, онда олардың кен орындары айтарлықтай, атап айтқанда, бұл өңірге әлемдік мұнай өндірудің 3%-ы, көмір өндірудің 4%-ы және табиғи газ өндірудің 2,7%-ы тиесілі. Дегенмен, мұндай ресурстар басқа елдер үшін әлі де тартымды [8].

Орталық Азия елдері үшін АҚШ-пен ынтымақтастық маңызды болып табылады. XX ғасырдың 1990 жылдарында Америка Құрама Штаттары осы аймақтағы серіктестікті дамыту бойынша белсенді

қадамдар жасады, атап айтқанда, 1990 жылдардың екінші жартысында Батыс көшбасшылары Орталық Азия өңірінің елдерімен ынтымақтастықты күшейтуге нақты бағыт алды және Қазақстанмен және Өзбекстан. 1999 жылы Америка Парламенті Орталық Азия мен Кавказ республикаларының экономикалық және саяси тәуелсіздігін қолдау үшін Жібек жолы туралы Заң қабылдады [9]. Бұл бастама экономикалық ынтымақтастықты нығайтуға ғана емес, гуманитарлық көмек көрсетуге, қылмыс пен есірткі саудасына қарсы күреске, атап айтқанда, еркін нарықтар мен өнеркәсіптік инфрақұрылымды дамытуға бағытталған.

АҚШ үшін бұл аймақтағы іс-шаралар экономикалық тұрғыдан ғана емес, сонымен қатар стратегиялық тұрғыдан да маңызды. Атап айтқанда, 2001 жылғы 11 қыркүйектегі шабуылдан кейін бірқатар Орталық Азия елдері Америка Құрама Штаттарына көңіл айтып, қолдау білдірді. Сонымен қатар, Өзбекстан, Тәжікстан және Қырғызстан сияқты елдер Ауғанстанда әскери операциялар жүргізу үшін американдық армияға өздерінің әскери инфрақұрылымын беруге келісті [10].

Экономикалық ынтымақтастық барысында Америка Құрама Штаттары бірқатар инфрақұрылымдық жобаларды жүзеге асыруды жоспарлады, оның мәні Орталық Азия, Таяу Шығыс аумағы арқылы өтетін және ақырында Еуропаға келетін мұнай және газ сымдарын құру болды [10]. Алайда мұндай жоспарлар жүзеге асырылмады, өйткені олар тым ауқымды болды, сондай-ақ осы аймақтағы жағдай стратегиялық маңызды басқа елдер, атап айтқанда Ресей мен Қытай мұндай инфрақұрылымдық құрылымдардың құрылуына жол бермеді.

2011 жылы АҚШ-та Жаңа Жібек жолының стратегиясы жарияланды, ол Орталық Азиядағы экономикалық ынтымақтастықты күшейту және осы аймақтың оңтүстік Азиямен қарым-қатынасын нығайту үшін инфрақұрылымдық жағдайлар жасауды көздеді. Бұл кезде автомобиль жолдарының, көпірлердің, электр желілерінің және теміржол жолдарының едәуір бөлігі салынды. Алайда, бұл бастама да сәтті болмады, өйткені жоғарыда аталған Қытай мен Ресей АҚШ-тың осы жобамен Орталық Азия саудасын батыстан шығысқа қайта бағыттау болып табылатын жасырын мақсаты бар деп есептеді. Осыны ескере отырып, бұл елдер бұл жобаның жүзеге асырылуына кедергі келтірді [11].

Еуропалық Одақ сонымен қатар Орталық Азияны ынтымақтастық үшін перспективалы аймақ ретінде қарастырды. Осылайша, 1999 жылы Еуропалық Одақ пен Қазақстан мен Қырғызстан арасында серіктес-тік және ынтымақтастық туралы келісім ратификацияланды, кейіннен 2009 жылы бұл келісімге Түрікменстан қосыла алды [12]. Келісім аталған Орталық Азия елдері мен Еуропа арасындағы экономикалық байланыстар мен өзара қарым-қатынастарды екіжақты күшейтуді көздеді, соның есебінен осы өңірге инвестициялардың айтарлықтай өсуі байқалды.

Материалдар мен әдістер. Бұл мақалада зерттеудің мақсаты Орталық Азия елдерінің қауіпсіздік саласындағы, атап айтқанда жаңа геосаяси сын-қатерлер контекстіндегі ынтымақтастықтың перспектива-ларын, үрдістерін, факторлары мен проблемаларын талдау және сипаттау болып табылады. Осылайша, бұл ғылыми жұмыста Орталық Азия елдері арасындағы ынтымақтастықтың әртүрлі аспектілерінің өзара байланысы мен өзара іс-қимылын қарастыруға мүмкіндік беретін жүйелі талдаудың әдіснамалық тәсілі қолданылды. Атап айтқанда, бұл тәсілді қолдану Қауіпсіздік саласындағы ынтымақтастықтың жай-күйіне әсер ететін экономикалық, саяси, әлеуметтік және басқа аспектілер сияқты әртүрлі факторларды талдауды қамтиды.

Мақалада негізгі мақсатқа жету үшін келесі зерттеу әдістері қолданылды:

Әдеби дереккөздерді талдау. Бұл тақырыпты зерттеу ғылыми дереккөздерді, монографияларды, мақалаларды, есептерді, құжаттарды зерттеу негізінде жүргізілді, бұл зерттелетін мәселенің жай-күйін тексеруге және зерттеудің теориялық негізін құруға мүмкіндік берді.

Сараптамалық бағалау. Бұл ғылыми жұмыста Орталық Азияның қауіпсіздік саласындағы ынтымақтастық деңгейіне қатысты нақты ақпарат алу, ынтымақтастықтың негізгі проблемалары мен перспектива-ларын анықтау мақсатында түрлі сарапшылардың бірқатар ұстанымдары мен болжамдары қаралды.

Компаративті талдау. Бұл әдісті қолдану Орталық Азияның қауіпсіздік саласындағы әлемнің басқа аймақтарымен, атап айтқанда Ресей, АҚШ және Еуропа елдерімен ынтымақтастық деңгейін салыстырды.

Бұл тақырыпты компаративті талдаудың негізгі аспектілерінің бірі Орталық Азияның жаңа геосаяси жағдайдағы рөлін, атап айтқанда АҚШ пен Қытай арасындағы геостратегиялық бәсекелестік контекстінде, сондай-ақ Ресейдің аймақтағы ықпалының артуы жағдайында бағалаудан тұрады. Орталық Азияның аймақтық қауіпсіздікке көзқарастары мен стратегияларын салыстыру олардың ортақ мүдделері мен ынтымақтастық мүмкіндіктерін анықтауға көмектеседі.

Сондай-ақ, компаративті талдаудың маңызды аспектісі Орталық Азияның жекелеген елдері арасындағы қарым-қатынас деңгейін басқа аймақтармен қарым-қатынасымен салыстыру болып табылады.

Кейс әдісі. Осы әдісті қолдану шеңберінде Орталық Азия елдері арасындағы қауіпсіздік саласындағы ынтымақтастықтың нақты жағдайларына талдау жүргізілді, бұл іс жүзінде ынтымақтастықтың ерекше-ліктері мен қиындықтарын анықтауға мүмкіндік берді.

Осындай зерттеуді ұзарту нәтижесінде аймақтағы қауіпсіздік мәселелері бойынша елдер арасындағы ынтымақтастық қалай жүретіні, қандай проблемалар туындайтыны және оларды қалай шешуге болатыны туралы толығырақ түсінік алуға болады. Зерттеудің бұл әдісі болашақта елдер арасындағы ынтымақтас-тық саясаты мен стратегиясы бойынша ұсыныстарды тұжырымдау үшін пайдалы болуы мүмкін.

SWOT талдау. Әдістердің осы түрін қолдану есебінен Орталық Азия мен өзге елдер арасындағы қауіпсіздік саласындағы ынтымақтастықтың күшті және әлсіз жақтарын, сондай-ақ мүмкіндіктер мен қауіптерді қарау жүргізілді, бұл болашақта ынтымақтастықты дамыту әлеуеті туралы қорытынды жасауға мүмкіндік берді.

Мысалы, бұл түрді талдау Орталық Азия елдері арасындағы ынтымақтастықтың перспективалы екенін және аймақтағы қауіпсіздік жағдайын күшейту тұрғысынан көптеген артықшылықтарға ие болуы мүмкін екенін көрсетті, бірақ субъектілер арасындағы мүдделерді үйлестіру мен келіспеушіліктердегі ықтимал проблемалар бұл өзара әрекеттестіктің әлсіз жағы болуы мүмкін. .

Модельдеу әдісі. Бұл әдіс әртүрлі сценарийлер мен әсер ету факторларын ескере отырып, Орталық Азия елдері арасындағы қауіпсіздік саласындағы ынтымақтастықтың ықтимал дамуының модельдері мен болжамдарын жасауға мүмкіндік береді.

Атап айтқанда, осы тақырыптың әртүрлі аспектілерін зерделеу барысында қауіпсіздік және сауда саласындағы басқа елдер арасындағы ынтымақтастықтың дайын мысалдары қаралды, соның есебінен белгілі бір модельдер негізінде Орталық Азия елдері арасындағы ынтымақтастықтың перспективалары әзірленіп, бағаланды.

Сонымен қатар, статистикалық талдау әдістерін қолдану елдер арасындағы қауіпсіздік саласындағы ынтымақтастық жағдайының сандық көрсеткіштерін және деректерді салыстырмалы талдауды алуға мүмкіндік берді.

Осылайша, кешенді тәсілді және зерттеудің әртүрлі әдістерін қолдану жаңа геосаяси жағдайда қауіп-сіздік саласындағы Орталық Азияның жай-күйі мен перспективалары туралы неғұрлым толық және объективті түсінік алуға мүмкіндік берді.

Талқылау. Жалпы, XX ғасырдың екінші жартысынан бастап және XXI ғасырдың алғашқы онжылдықтарында әлемдегі геосаяси жағдайға да тараған әлемдік тәртіптің негізгі қағидаттары бір елдің екінші елдің қарулы шабуылынан аумақтық тұтастығын қамтамасыз ету; барлық елдердің әлемдік мәселелерді шешуге интеграциялануын қамтамасыз ету; демократияландыру; экологиялық апаттардың алдын алу мақсатында экологияны сақтау.

Бұл принциптердің ресми болуы олардың нақты іске асырылуын білдірмейтінін түсіну керек, өйткені жоғарыда аталған уақыт кезеңінде әлемнің көптеген елдерінде бірқатар бос қимылдары болды. Сонымен қатар, көптеген мемлекеттер авторитарлық болып қала берді, сонымен қатар демократияландыру проце-сіне ұшыраған барлық елдер демократиялық бола алмады. Уақыт өте келе экологиялық проблемалар одан да өткір бола бастайды [13].

Алайда, әлемдік тарихтың соңғы жылдарында халықаралық қатынастар мен геосаясаттағы белгілі бір өзгерістерге әкелуі мүмкін кейбір оқиғалар болды. Аталған құбылыстардың біріншісі әлемде коронавирустық инфекцияның таралуынан туындаған COVID-19 пандемиясы болды.

Бұл аурудың алғашқы жағдайлары 2019 жылы Қытайда тіркелді, бірақ бұл инфекция 2020 жылы жаһандық зиян келтіре алды, өйткені дәл осы жылы COVID-19 әлемнің барлық елдері үшін өзекті мәселеге айналды, өйткені науқастардың саны бүкіл планетаға тез таралды [14]. Осыны ескере отырып, бұл аурудың таралуына қарсы тұру үшін түбегейлі шаралар қабылданды. Бұл әдістер барлық елдердің тұрғындарын олардың арасындағы байланысты азайту және сәйкесінше аурудың таралу қаупін азайту мақсатында мүмкіндігінше оқшаулау болды.

Бұл шаралар экономикаға қатты соққы берді, өйткені оқшаулануға байланысты жұмысшылар үйде қалуға мәжбүр болды, бұл бизнесті әдеттегідей жұмыс істей алмады. Нәтижесінде бұл кәсіпорындардың көпшілігі жабылды, атап айтқанда, бұл физикалық дүкендер мен сауда орталықтарының қызметіне қатты әсер етті.

Айта кету керек, экономиканың әртүрлі секторлары пандемиядан әртүрлі дәрежеде зардап шекті, ал кейбіреулері, керісінше, дами алды. Нақтырақ айтсақ, мұны Refinitiv Eikon Экономикалық ақпараттық ресурсының талдаушылары ұсынған мәліметтер негізінде байқауға болады.

Кесте 1. Пандемияның экономиканың әртүрлі салаларына әсері

Экономика секторы	Көрсеткіштің өзгеруі
Технология	9,2 %
Медицина	-0,5%
Өнеркәсіп	-6,5 %
Жылжымайтын мүлік	-20,4 %
Қаржы	-29,6 %
Энергетика	-38,7%

Дереккөз: [1]

Жоғарыда келтірілген мәліметтерге сүйене отырып, коронавирустық инфекция пандемиясы әлемдегі экономиканың технологиялық секторының дамуына ықпал етті деп айтуға болады, өйткені цифрлық технологиялар құлыптау кезінде үйде болған барлық азаматтар үшін маңызды рөл атқарды, өйткені дәл осы технологиялардың арқасында адамдар байланыса алды.

Экономиканың басқа секторлары айтарлықтай зардап шекті, сонымен қатар осы қызмет салаларының көрсеткіштерінің төмендеуі арасындағы белгілі бір байланысты байқауға болады. Атап айтқанда, энергетика секторы ең көп зардап шекті және бұл ауыр өнеркәсіп секторының құлдырауына байланысты болды деп болжауға болады, оның кәсіпорындары газ бен көмірдің едәуір мөлшерін пайдалануды қажет етеді. Сонымен қатар, экономиканың кез-келген саласы үшін логистика маңызды екенін түсіну керек, ол пандемия кезінде де құлдырап, мұнай ресурстарын пайдалануды қажет ететін тасымалдарға сұраныстың төмендеуіне әкелді.

Экономиканың әртүрлі секторларының көрсеткіштеріне тікелей әсер етумен қатар, пандемия басқа көрсеткіштер мен факторларға да қатты әсер етті. Атап айтқанда, физикалық кәсіпорындардың құлдырауы жұмысшылар арасындағы жұмыс орындарының қысқаруына ықпал етті, соның арқасында бүкіл әлем бойынша жұмыссыздар саны айтарлықтай өсті. Сондай-ақ, кәсіпорындарға инвестициялардың азаюына байланысты экономикалық қызмет айтарлықтай тоқтатылды. Сонымен қатар, пандемия кезінде өндірістік қуаттылықтың төмендеуіне байланысты қуатты компаниялардың айтарлықтай құлдырауы байқалды [15].

Осы проблемалардың ішінде жұмыссыздық мәселесі ең күрделі болып табылады, өйткені халықты жұмыспен қамту экономикалық қызметтің басқа салаларына әсер етеді. Осылайша, пандемияның жұмыссыздықтың таралуына қалай әсер еткенін түсіну үшін келесі кестеге назар аудару керек.

Сурет 1. Пандемияның жұмыссыздықтың таралуына әсері

Дереккөз: [2]

Жоғарыда келтірілген мәліметтерге сүйене отырып, планетаның жұмыссыз халқының өсуі сипатталған факторларды ескере отырып, күрт өсті және бүгінгі күнге дейін өсіп келеді деп айтуға болады, сондықтан бұл мәселе қазіргі геосаяси қызметте басымдықтардың бірі болып табылады.

Энергетика мәселесіне қайта оралсақ, электр энергиясын өндіру тақырыбын қарастыру маңызды, өйткені ресурстардың бұл түрі қазіргі әлемдегі жетекші болып табылады. Жоғарыда айтылғандай, пандемия энергетика саласына айтарлықтай әсер етті, бірақ бұл салада қоршаған ортаны сақтау және

экологияның жойылуын болдырмау болып табылатын қазіргі әлем үшін тағы бір өзекті мәселе бар. Осыны ескере отырып, жаңартылатын көздер электр энергиясын өндіру саласында жетекші рөл атқарады, өйткені оларды пайдалану арқылы қоршаған ортаға зиян келтірілмейді.

Осыны ескере отырып, әлемнің жетекші елдері өз қызметінде жаңартылатын көздерден электр энергиясын өндіруді ұлғайту бойынша маңызды міндеттер қояды. Осылайша, халықаралық қатынастардың жетекші субъектілері жаңартылатын көздерден электр энергиясын өндіру пайызын ұлғайтуды мақсат етеді. Атап айтқанда, Еуропалық Одақтың 2030 жылға қарай энергетика саласындағы таза жаңартылатын көздерді 55%-ға дейін ұлғайту мақсаты бар [16]. Америка Құрама Штаттарында электр энергиясының пайызы белгіленген, оны федералды үкімет ұдайы өндіріс көздерінен тұтынуы керек, ол 7.5% құрайды [17]. Қытай стратегиясы 2025 жылы көбею көздерінің үлесін 33%-ға дейін арттыруды көздейді [18].

Әлемдегі температураның көтерілу ауқымын түсіну үшін келесі кестені қарау керек.

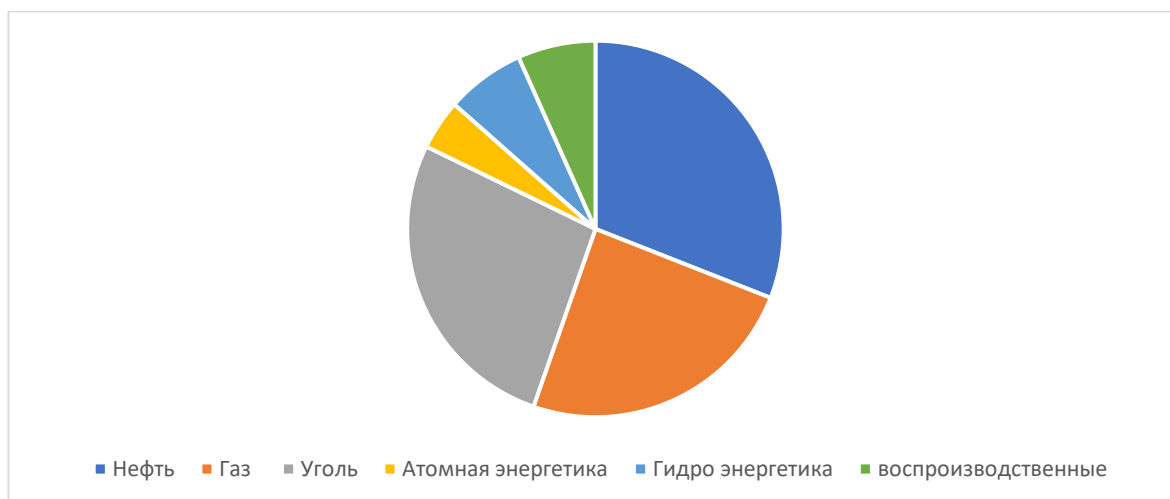
Сурет 2. Орташа температураның өзгеруі

Джерело: [1]

Графикте келтірілген мәліметтер негізінде қазіргі кезеңде әлемдегі орташа температураның тез өсуін байқауға болады деп айтуға болады. Мұның маңызды себептерінің бірі-электр энергиясын өндіруге байланысты планетаның атмосферасына парниктік газдардың айтарлықтай шығарындылары.

Сурет 3. Энергетикадағы ресурстардың пайызы

Дереккөз: [3]

Осылайша, электр энергиясын өндірудің қайталанатын көздері қазіргі энергетикалық жүйеде әлсіз орын алады деп айтуға болады. Сондықтан экологиялық тәуекелдерді ескере отырып, бұл мәселені еңсеру Қазіргі әлемдегі барлық елдер үшін маңызды міндет болып табылады.

Қазіргі геосаяси жағдайдағы екінші маңызды оқиға-Ресей Федерациясы Украина аумағында бастаған әскери шабуыл. Бұл оқиғаға қатысты әртүрлі пікірлер бар, бірақ бұл соғыс Екінші дүниежүзілік соғыстан кейінгі Еуропа аумағындағы ең үлкен және ауқымды қарулы қақтығыс болып табылады.

Бұл оқиға қазіргі ғылыми кеңістікте ең көп талқыланатын оқиғалардың бірі болып табылады, өйткені Ресейдің Украинаға шабуылы қазіргі әлемдік тәртіпке көптеген қауіп төндіреді.

Ең алдымен, ашық қарулы шапқыншылықтың басталуы жоғарыда айтылған халықаралық-құқықтық қатынастар қағидатының, атап айтқанда, бір мемлекеттің шекараларының аумақтық тұтастығы мен екінші тарапынан бұзылмаушылық қағидатының жұмыс істеуі мен өмір сүруіне толы [19]. Осылайша, Ресейдің Украинаға басып кіруінің сәтті аяқталуы қазіргі геосаясатта прецедент жасай алады, мұнда бір мемлекет басқа елдің аумағының барлығын немесе бір бөлігін басып алып, оларды өз құрамына енгізе алады. Осылайша, әлемдік қауымдастық мұндай жағдайларға күрт әрекет етіп, агрессорға қарсы тұруы керек, мұндай жағдайларға жол берілмейтінін және жазасыз қалмайтынын көрсету үшін.

Ресейдің әскери агрессиясына қарсы тұрудың бір жолы Еуропалық Қоғамдастық Ресей Федерациясына Ресей тауарларына бойкот жариялау және Ресей саясатына қарсы тұру үшін экономикалық санкциялар салу жолын таңдады.

Енгізілген санкциялардың әсері екіұшты, өйткені бұл шаралар ресейлік және әлемдік экономикаға әсер етті. Атап айтқанда, Ресейдің табиғи газ және мұнай сияқты энергетикалық ресурстарды экспорттау тақырыбы маңызды мәселе болып табылады. Атап айтқанда, экономикалық санкциялардың енгізілуіне байланысты әлемдегі Ресей мұнайының экспорт құрылымында келесі өзгерістер байқалады.

Кесте 2. Ресей мұнай экспортының құрылымы

Ел немесе аймақ	2022 жылғы ақпандағы экспорт пайызы	2022 жылғы желтоқсандағы экспорт пайызы
ЕО	52	40
АҚШ және Ұлыбритания	10	0
Түркия	2	7
Қытай	20	25
Үндістан	5	10
Басқа елдер	11	16

Дереккөз: [4]

Кестеде келтірілген мәліметтер негізінде Еуропалық Одақ елдеріне мұнай жеткізілімінің төмендеуі байқалады деп айтуға болады, ал ағылшын тілді мемлекеттер бұл өнімдерді Ресей Федерациясынан сатып алудан мүлдем бас тартты. Сонымен қатар, Еуропалық қоғамдастық өзінің позициясын түсінеді, ол ресейлік энергетикалық ресурстарға байланысты, сондықтан қазіргі уақытта ресейлік мұнайдан толық бас тарту мақсатында әртараптандыру жолдарын іздеуде [20].

Сонымен қатар, Ресейдің өзінің энергетикалық тауарларын, атап айтқанда оңтүстік-шығыста, Азия елдерінде сатудың жаңа нарықтарын табуға ұмтылу тенденциясын байқауға болады. Осылайша, Үндістан мен Қытай осы мағынада маңызды елдер екенін байқауға болады, олардың арасында мұнай өнімдерін сатып алудың ұлғаюын байқауға болады [21]. Осы ақпарат негізінде Ресей экономикасын қайта бағдарлау және оның шығыс бағытына бағытталуы туралы айтуға болады.

Мұндай іс-шаралар қазіргі уақытта Еуропа елдерінің экономикалық қызметіне теріс әсер етеді, өйткені жанармай бағасының айтарлықтай өсуі байқалуы мүмкін, бұл кәсіпкерлер арасында шығындардың өсуіне әкеледі [22]. Санкциялардың Ресей экономикасына әсері туралы айтатын болсақ, бұл тұрғыда олар аталған мемлекеттің экономикасының әлсіреуі жағдайында маңызды рөл атқарады, өйткені Дүние-жүзілік банктің мәліметі бойынша, 2022 жылы Ресейдегі жалпы ішкі өнімінің (ЖІӨ) көрсеткіші 4%-ға төмендеді [23].

Сонымен қатар, жалпы экономикалық кеңістікке қатысты санкциялар классикалық жеткізу тізбегінің бұзылуына айтарлықтай әсер ететінін атап өткен жөн. Ресей нарығының шетелдік компанияларының бұғатталуын және көптеген басқа елдерге бірқатар ресейлік тауарлардың жіберілуін

ескере отырып, белгілі бір субъектілер арасындағы сауда жеткізілімдері бұзылатын жағдай туындайды, бұл өз кезегінде жалпы геосаяси тенденцияларда көрінеді. Атап айтқанда, қарастырылып отырған жағдайда Ресей мұнайының Азия елдеріне экспорты кезінде сол қағида бойынша басқа түрдегі тауарларды өткізудің жаңа нарықтарын іздеу жүргізіліп жатқанын атап өткен жөн.

Зерттеу нәтижелері. Жалпы, Ресей-Украина соғысының қорытындыларына қатысты белгілі бір тезистерді бөліп көрсетуге болады. Атап айтқанда, олар адам өмірінің қауіпсіздігін қамтамасыз ету маңызды тақырып болып табылады, өйткені соғыс қимылдары арқылы бейбіт тұрғындардың едәуір бөлігі зардап шекті. Тағы бір қорытынды-мемлекет қауіпсіздігінің маңызды саласы кибер-қауіпсіздік болып табылады, өйткені бүгінгі күні ақпараттық кеңістіктегі адамның жеке деректері ең аз қорғалған, сондықтан кибер-шабуылдар қаупі жоғары, әсіресе мемлекеттер арасындағы қарама-қайшылық жағдайында. Келесі тезис әскери альянстардың жұмысына қатысты, өйткені Солтүстік Атлантикалық альянстың (НАТО) мысалында осы әскери-саяси блокқа мүше әр түрлі елдердің өкілдері өздерінің іс-әрекеттері мен соғыстағы рөлі туралы керемет көзқарастарға ие екенін байқауға болады, бұл жалпы шешім қабылдаудағы қиындықтарды байқауға мүмкіндік береді [24]. Осыны ескере отырып, болашақта елдердің қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін азырақ аймақтық альянстар тиімдірек болады, олар ортақ көзқарастары бар елдердің аз санын біріктіреді, соның есебінен шешімдер тезірек және тиімдірек қабылданады.

Қазіргі геосаяси жағдайды зерттеу аясында жаһандану процесіне ерекше назар аудару қажет. Жоғарыда айтылғандай, бұл процесс Кеңес Одағы ыдырағаннан кейін XX ғасырдың аяғында толық дами алды. Алайда, келесі нюансты түсіну маңызды, атап айтқанда жаһандану негізінен мәдениетаралық, экономикалық, саяси және басқа тәжірибелермен алмасу аясында болған жоқ. Оның орнына саясаттануда батыстану деп аталатын процестің таралуы туралы айтуға болады. Яғни, бұл "батыс әлемінің" құндылық-тарзы мен нормаларын бүкіл планетаға тарату процесі [25]. Осылайша, экономикалық қатынастардың капиталистік түрінің, мемлекеттердегі басқарудың демократиялық формасының таралуын және қоғамда либералды идеялардың танымал болуын байқауға болады.

Осы тақырыпты зерттей отырып, Г.Рахман өз кітабында қазіргі тарихта азиялық елдердің экономикалық дамуы айтарлықтай уақыт аралығында болғанын және ресурстардың едәуір кен орындары мен адами капиталдың көптігін ескере отырып, әлемдік байлық пен геосаяси күштің ағымы батыстан шығыс-қа қарай жылжығанын атап өтті. Нәтижесінде, жақын арада жаңа қақтығыстар мен геосаяси тұрақсыз-дықтың таралуын байқауға болады деп айтуға болады. Бұл сондай-ақ әлемнің жетекші мемлекеттерінің саяси басшылығына байланысты болады, атап айтқанда Трамптың Басқару стратегиясы АҚШ пен Қытай арасындағы қарым-қатынасты күрт нашарлатты, соның арқасында осы елдер арасындағы қарама-қайшылық дәрежесі күшейтілді. Сонымен қатар, Азия мемлекеттері әлемдік аренада барған сайын күш пен ықпалға ие болады, соның есебінен автор батыстандыру терминіне ұқсас бұл процесті истеризация деп атайды [26].

Геосаяси жағдайға әсер ететін қазіргі әлемнің жалпы тенденцияларына қатысты диджитализация сияқты құбылысты атап өту маңызды. Бұл қоғамда цифрлық технологияларды тарату процесі. Диджитализация Қазіргі әлемдегі қоғамдық қызметтің барлық салаларына тән, атап айтқанда энергетика, экономика, білім беру, қорғаныс өнеркәсібі және т. б. Ақпараттық технологияларды таратудың маңызды ерекшелігі-бұл үшін күрделі технологияларды құру және жетілдіру мақсатында физикалық ресурстарды ғана емес, зияткерлік еңбекті де пайдалану маңызды.

Қазіргі әлемде сирек кездесетін металдар қажетті ресурстар болып табылады. Бұл әлемде шектеулі мөлшерде таралған заттар, бірақ олар заманауи инновациялық әзірлемелерді, атап айтқанда, компьютерлік чиптерді, электромобильдерді, жоғары дәлдіктегі қару-жарақ түрлерін және т. б. жасау кезінде қажет. бұл заттардың қазіргі әлемнің жетекші мемлекеттері үшін стратегиялық маңызы бар.

Қорытынды.

Қорытындылай келе, қазіргі әлемдік тәртіп дағдарыс кезеңін бастан өткеруде, өйткені соңғы жылдардағы оқиғалар белгіленген нормаларға нұқсан келтіреді. Сондай-ақ, геосаяси жағдайдың есебінен бұл белгісіз деп айту керек, атап айтқанда, бұл Украина мен Ресей арасындағы соғыстың нәтижелеріне байланысты.

Қазіргі геосаяси жағдай бұрынғыдан айтарлықтай ерекшеленеді, өйткені қазіргі әлемде Халықаралық қатынастар мен геосаяси қызметтің дамуына айтарлықтай әсер ететін көптеген факторлар мен оқиғалар бар.

Осы оқиғалардың біріншісі-COVID-19 пандемиясы, өйткені ол әлемдегі адам қызметінің әртүрлі салаларына айтарлықтай әсер етті. Атап айтқанда, экономикалық контексте технологиялық сектордың күрт өсуін байқауға болады, өйткені аурудың таралуын болдырмау мақсатында қауіпсіздік тұрғысынан әлемнің барлық дерлік үкіметтері барлығын қашықтықтан жұмыс немесе оқыту форматына ауыстыру арқылы адамдар арасындағы физикалық байланыстарды шектеу туралы шешім қабылдады. Осыған

байланысты тіршілік әрекетінің осындай форматын қолдауға мүмкіндік беретін технологиялық материал-дар мен ресурстарға елеулі сұраныс туындады. Сандық құрылғылардың таралуы киберқылмыстың таралуына ықпал еткенін түсіну керек, өйткені қылмыскерлер бұл салада әрекет ету үшін кеңірек орынға ие болды. Сонымен қатар, экономиканың энергетикалық секторы ең көп зардап шекті, өйткені тасымалдаудың төмендеуі және көптеген кәсіпорындардың жұмысын тоқтату әлемдегі энергетикалық ресурстардың артық болуына әкелді.

Коронавирустық инфекциядан туындаған тағы бір мәселе-әлемдегі жұмыссыздықтың күшеюі. Әлемдегі кәсіпорындардың едәуір бөлігі өз қызметін тоқтатуға мәжбүр болғандықтан, сәйкесінше көптеген жұмысшылар жұмыс орындарынан айырылды.

Қазіргі әлемнің басқа сын-қатерлеріне қатысты экологиялық қауіптер бар. Атап айтқанда, атмосфераға көмірқышқыл газы шығарындыларының едәуір мөлшерін шешу энергетика саласындағы қызметтің негізгі принциптерін өзгертуді талап етеді. Атап айтқанда, көптеген елдер, соның ішінде Қытай, жаңартылатын энергия көздеріне көшу стратегияларын әзірледі және жүзеге асыруда.

Жалпы, жоғарыда аталған тармақтар геосаяси аспектідегі экономикалық қызметке қатысты және қауіпсіздік жағдайына қатысты.

Алайда, Ресейдің Украина аумағында бастаған соғысы тек Шығыс Еуропа аймағының ғана емес, сонымен бірге бүкіл планетаның қауіпсіздігіне қауіп төндіреді, сонымен қатар қазіргі әлемдік тәртіпке айтарлықтай қауіп төндіреді. Айта кету керек, аталған соғыстың түпкілікті нәтижелерін білмей, көптеген аспектілер бойынша нақты тұжырымдау қиын, өйткені қазіргі геосаясаттың бірқатар принциптерінің тағдыры оның салдарына байланысты болады. Атап айтқанда, Ресейдің соғыстағы жеңісі мемлекеттердің аумақтық шекараларының тұтастығы сияқты халықаралық қатынастар принципін жоя алады.

Қазіргі уақытта ЕО тарапынан Ресей Федерациясына экономикалық санкциялар салу ресейлік сауданың шығысқа қайта бағытталуына ықпал етеді деп айтуға болады. Сондай-ақ, әскери қызмет саласында аталған соғыс қауіпсіздіктің маңызды мәселелерін жедел және сапалы шеше алатын регионға өңірлік әскери одақтардың маңыздылығын көрсетеді.

Сонымен қатар, жалпы геосаяси қызметте диджитализация процесінің рөлін атап өту маңызды. Бұл процесс цифрлық технологиялардың рөлін күшейту арқылы қарапайым азаматтардың өміріне өзгерістер енгізеді. Айта кету керек, оларды дамыту үшін сирек жер металдары қажет, сондықтан бұл фактор ресурстарға қол жетімділікке қатысты әлемдік қарама-қайшылық контекстінде өзгерістер енгізеді.

Қазіргі геосаясаттың ерекшеліктері тұрғысынан қазіргі заманғы жаһандану мен демократияландыру процестері бірнеше онжылдықтардағыдан өзгеше деп айту керек, өйткені жаһандану контекстінде Шығыс идеяларының таралуы маңызды аспект болып табылады және демократияландыру әрқашан өз рөлін атқара бермейді.

Сондай-ақ, қазіргі әлемде өзекті болып табылатын негізгі сын-қатерлерді атап өту қажет. Бұл проблемалар жұмыссыздық пен экология мәселесі. Сонымен қатар, қазіргі әлемде әскери-саяси одақтардың жаңа түрлері өзекті болатынын, сондай-ақ диджитализация процесі қызметтің барлық салаларында маңызды рөл атқаратынын атап өткен жөн.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Kissinger H. *World Order*. – London: Penguin. 2015. – 432 p.
2. Ergin D. *The New Map. Energy, Climate, and the Clash of Nations*. - London: Penguin. 2021. – 544 p.
3. Нартов Н. А. *Геополитика*. – Москва: Юнити. 2010. – 230 с.
4. Charter of the United Nations. <https://treaties.un.org/doc/publication/ctc/uncharter.pdf>
5. Harari U. N. *21 lessons for the 21st century*. - London: Vintage. 2019. – 531 p.
6. Kevlihan R. *Introduction to Central Asia* // SSRN Electronic Journal. – 2011. V. 7, № 2. – P. 531-549.
7. Габдуллин Э. *Центральная Азия: геополитика, безопасность, сценарии развития* // *Центральная Азия и Кавказ*. – 2011. Т. 14, № 1. – С. 279-293.
8. *National Resources in Central Asia*. <https://www.dookinternational.com/blog/natural-resources-in-central-asia/>.
9. *Silk Road Strategy Act of 1999*. <https://www.congress.gov/bill/106th-congress/senate-bill/579>
10. Blackwood M. *Central Asia: Background and U.S. Relations*. – Washington: CRS. 2021. – 65 p.
11. Bayarkhu D. *Geopolitics of The New Central Asia* // *The Journal of International Issues*. – 2007. V. 8, № 1. – P. 374-388.
12. Interium Agreement. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF>

[/?uri=CELEX:22004A1116-\(01\)&from=ET](#)

13. Ergin D. *The New Map. Energy, Climate, and the Clash of Nations*. - London: Penguin. 2021. – 544 p.
14. Ferguson N. *Doom: The Politics of Catastrophe*. - London: Penguin. 2022. – 471 p.
15. Shetty S. *Impact of Covid-19 Pandemic on Employment* // Covid 19 Research. – 2021. – V. 3, № 1. – P.31-45.
16. European Commission. *Renewable energy directive*. https://energy.ec.europa.eu/topics/renewable-energy/renewable-energy-directive-targets-and-rules/renewable-energy-directive_en
- 17.0 *Federal Agency Use of Renewable Electric Energy*. Federal Energy Management Program. <https://www.energy.gov/eere/femp/federal-agency-use-renewable-electric-energy>
18. Adams S. *An Energy Sector Roadmap to Carbon Neutrality in China*. - New York: IEA. 2021. – 304.
19. Shahy D. *War in Ukraine: A Geopolitical Analysis* // Geopolitics. – 2022. – V. 1, № 5. –P. 141-157.
20. Neil J. *Impact of sanctions on the Russian economy*. – Brussel: KSE. 2022. – 31 p.
21. Hassan N. *Highlighting the Geopolitical Challenges Facing the China One Belt One Road Initiative* // Geopolitics Quarterly. – 2022. V. 18, №66. – P. 1-34.
22. *Europe's gas prices have broken a new record. How high can they go?* <https://www.euronews.com/my-europe/2022/08/25/europes-gas-prices-have-broken-a-new-record-how-high-can-they-go>
23. Statista. *Year-over-year gross domestic product (GDP) growth rate in Russia from January 2019 to November 2022*. <https://www.statista.com/statistics/1009056/gdp-growth-rate-russia/>
24. Dominic C. *Ukraine: A conflict that changed the world*. – London: Lloyd's Futureset. 2022. – 62 p.
25. Roland B. *The New Global Direction: From "One Globalization" to "Two Globalizations"?* *Russia's War in Ukraine in Global Perspective*. – New York: New Global Studies. 2022. – 165 p.
26. Rachman G. *Easternization: Asia's Rise and America's Decline From Obama to Trump and Beyond*. - London: Penguin. 2019. – 478 p.

References:

1. Kissinger H. *World Order*. – London: Penguin. 2015. – 432 p.
2. Ergin D. *The New Map. Energy, Climate, and the Clash of Nations*. - London: Penguin. 2021. – 544 p.
3. Nartov N. A. *Geopolitics*. Moscow: Unity. 2010. - 230 p.
4. *Charter of the United Nations*. <https://treaties.un.org/doc/publication/ctc/uncharter.pdf>
5. Harari U. N. *21 lessons for the 21st century*. - London: Vintage. 2019. – 531 p.
6. Kevlihan R. *Introduction to Central Asia* // SSRN Electronic Journal. – 2011. V. 7, № 2. – P. 531-549.
7. Gabdullin E. *Central Asia: Geopolitics, security, development scenarios* // *Central Asia and the Caucasus*. - 2011. Vol. 14, No. 1. – P. 279-293.
8. *National Resources in Central Asia*. <https://www.dookinternational.com/blog/natural-resources-in-central-asia/>.
9. *Silk Road Strategy Act of 1999*. <https://www.congress.gov/bill/106th-congress/senate-bill/579>
10. Blackwood M. *Central Asia: Background and U.S. Relations*. – Washington: CRS. 2021. – 65 p.
11. Bayarkhu D. *Geopolitics of The New Central Asia* // *The Journal of International Issues*. – 2007. V. 8, № 1. – P. 374-388.
12. *Interim Agreement*. [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:22004A1116\(01\)&from=ET](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:22004A1116(01)&from=ET)
13. Ergin D. *The New Map. Energy, Climate, and the Clash of Nations*. - London: Penguin. 2021. – 544 p.
14. Ferguson N. *Doom: The Politics of Catastrophe*. - London: Penguin. 2022. – 471 p.
15. Shetty S. *Impact of Covid-19 Pandemic on Employment* // Covid 19 Research. – 2021. – V. 3, № 1. – P.31-45.
16. European Commission. *Renewable energy directive*. https://energy.ec.europa.eu/topics/renewable-energy/renewable-energy-directive-targets-and-rules/renewable-energy-directive_en
- 17.0 *Federal Agency Use of Renewable Electric Energy*. Federal Energy Management Program. <https://www.energy.gov/eere/femp/federal-agency-use-renewable-electric-energy>
18. Adams S. *An Energy Sector Roadmap to Carbon Neutrality in China*. - New York: IEA. 2021. – 304.
19. Shahy D. *War in Ukraine: A Geopolitical Analysis* // Geopolitics. – 2022. – V. 1, № 5. –P. 141-157.
20. Neil J. *Impact of sanctions on the Russian economy*. – Brussel: KSE. 2022. – 31 p.
21. Hassan N. *Highlighting the Geopolitical Challenges Facing the China One Belt One Road Initiative* // Geopolitics Quarterly. – 2022. V. 18, №66. – P. 1-34.
22. *Europe's gas prices have broken a new record. How high can they go?* <https://www.euronews.com/my-europe/2022/08/25/europes-gas-prices-have-broken-a-new-record-how-high-can-they-go>

[europe/2022/08/25/europes-gas-prices-have-broken-a-new-record-how-high-can-they-go](https://www.statista.com/statistics/1009056/gdp-growth-rate-russia/)

23. Statista. Year-over-year gross domestic product (GDP) growth rate in Russia from January 2019 to November 2022. <https://www.statista.com/statistics/1009056/gdp-growth-rate-russia/>

24. Dominic C. *Ukraine: A conflict that changed the world*. – London: Lloyd's Futureset. 2022. – 62 p.

25. Roland B. *The New Global Direction: From "One Globalization" to "Two Globalizations"? Russia's War in Ukraine in Global Perspective*. – New York: New Global Studies. 2022. – 165 p.

26. Rachman G. *Easternization: Asia's Rise and America's Decline From Obama to Trump and Beyond*. - London: Penguin. 2019. – 478 p.